

KONSUMTION, KLIMATRÄTTVISA OCH JÄMLIKHET

Sammanfattning

Bakgrund

För att nå de globala såväl som de nationella målen om att begränsa uppvärmningen av jordens medeltemperatur behöver utsläppen av växthusgaser minska drastiskt. De konsumtionsbaserade utsläppen, det vill säga de utsläpp som genereras under produktion och användning av produkter och tjänster, står för en betydande andel av de totala utsläppen. I Sverige uppgick de genomsnittliga konsumtionsbaserade utsläppen per person år 2019 till cirka 10 ton koldioxidekvivalenter (CO₂e) vilket är långt över målet om 1 ton CO₂e per person och år till 2050. Det finns dock stora skillnader i utsläpp mellan olika hushåll vilket huvudsakligen kan förklaras av olika inkomstnivåer och av geografiska faktorer, som var i landet man bor (glesbygd/tätort) eller i vilken bostadsform och områdestyp (småhus/ flerbostadshus), något som påverkar till exempel behov av bilresande och uppvärmning. Även beteenden, normer och vanor samt sociala och kulturella faktorer påverkar hushållens konsumtion och klimatutsläpp.

Parallellt med klimathotet står många kommuner inför sociala utmaningar i form av boendesegregation och ojämlika livsvillkor mellan olika grupper. Skillnaderna kan mätas i socioekonomiska parametrar som inkomst, boendestandard och hälsa samt i parametrar som relaterar till människors tillgång till olika typer av resurser som service, parker, möteslokaler och fritidsaktiviteter.

Studiens mål och syfte

Med stöd från Formas satsning "Klimatneutrala och inkluderande kommuner" har Avesta kommun tillsammans med forskare från SEI och RISE genomfört en studie om hur kommuner kan arbeta för att minska de konsumtionsbaserade utsläppen och samtidigt främja en rättvis klimatomställning och jämlika livsvillkor. Genom ett platsspecifikt arbetssätt med utgångspunkt i fallstudier för tre typiska bostadsområden – en villastadsdel (centrala Avesta), en förort (Krylbo), och ett samhälle på landsbygden (By Kyrkby) – har ambitionen varit att förstå hur kommunen kan integrera frågor kring klimat, rättvisa och livsvillkor och bättre anpassa styrmedel och åtgärder i en lokal kontext. (Kapitel 1.2 slutrapport)

Fallstudier och fokusgrupper

Under våren och hösten 2023 genomfördes fokusgruppsamtal med invånare i studiens tre utvalda bostadsområden för att fånga olika perspektiv på frågor kring livsvillkor, livskvalitet, konsumtion och miljö. Samtalen genererade även idéer och förslag på åtgärder som kan förbättra livet i respektive område utan att bidra till ökade utsläpp samt åtgärder som kan stödja hushållen att minska sina utsläpp utan att livskvaliten försämras. Fokusgruppsamtal hölls även med ungdomar i Avesta. Utifrån insikterna och lärdomarna från fokusgrupperna genomfördes en workshop med kommunala tjänstepersoner och politiker för att diskutera kommunens möjligheter att genomföra de åtgärdsförslag som diskuterats under fokusgrupperna. För respektive fallstudie gjordes också en övergripande kartläggning av livsvillkoren med hjälp av statistik och underlag från kommunen. (Kapitel 1.3)

Konsumtionsbaserade utsläpp i Avesta

En viktig utgångspunkt för studien var att analysera de konsumtionsbaserade utsläppen per postnummer i Avesta kommun (kapitel 3). Detta gjordes med hjälp av data från SEI:s verktyg Konsumtionskompassen. Konsumtionskompassen visade att det genomsnittliga klimatfotavtrycket från hushållen i Avesta kommun år 2019 uppgick till 6,23 ton CO₂e per person (exklusive offentlig sektor och investeringar), vilket är strax under det svenska genomsnittet. Högst andel av utsläppen står transporter för, framför allt bilresande, följt av livsmedel, energi och flygresande. I jämförelse med det svenska genomsnittet står bilresandet för en större andel av utsläppen i Avesta, vilket är typiskt för landsbygdskommuner. Samtidigt är utsläppen från flygresor något lägre än riksgenomsnittet.

FALLSTUDIER I TRE BOSTADSOMRÅDEN

VILLASTAD: Centrala Avesta	<ul style="list-style-type: none">● Villakvarter i centralort● Högre socioekonomisk status
FÖRORT: Krylbo	<ul style="list-style-type: none">● Område med flerbostadshus● lägre socioekonomisk status
LANDSBYGD: By Kyrkby	<ul style="list-style-type: none">● Mindre samhälle på landsbygden● Varierande socioekonomiska förhållanden

Villastad

I centrala Avesta (kapitel 4) var deltagarna över lag positivt inställda till sitt område och till kommunen. De upplevde en trygghet i att bo i en liten stad där alla känner alla och uttryckte stor uppskattning för närheten till natur och service samt till kommunens stora utbud av kultur, idrott och fritidsaktiviteter, inte minst för barn och unga. Deltagarna efterfrågade ett mer levande centrum med bredare utbud av restauranger, butiker och caféer. De önskade också bättre pendlingsmöjligheter med buss och tåg samt att den kostnadsfria

kollektivtrafiken återinfördes. Bättre information om kommunens utbud av fritidsaktiviteter efterlystes också. Deltagarna visade generellt på en stor medvetenhet om hållbarhets- och klimatfrågor. Flertalet hade förändrat sin livsstil, bland annat vad gäller matkonsumtion och resor, för att minska sin klimatpåverkan. I diskussionerna noterade deltagarna att det blivit mer accepterat med second hand och att det fanns ett ökat intresse för semesterresor med tåg i stället för flyg. Samtidigt visade diskussionerna på utmaningar när det gäller att göra klimatsmarta val i vardagen. Exempelvis var det vanligt att ta bilen för att förenkla familjelogistiken eller för att undvika en farlig trafiksituation utanför skolorna, där föräldrar inte vågar låta sina barn gå själva.

Förort

Från fokusgruppsdiskussionerna med invånare i Krylbo (kapitel 5) framkom att deltagarna uppskattade lugnet, närheten till skolan, att det finns en mångfald av boendeformer och blandning av människor med olika bakgrund. Även tillgången till billiga lägenheter och möjligheten att investera i eget boende lyftes fram som positivt i Krylbo. Samtidigt framkom att deltagarna tyckte det fanns en brist på mötesplatser, parker, vård, service och fritidsaktiviteter. Avståndet till centrala Avesta (ca 3 km) med sitt stora utbud upplevdes långt och kommunikationerna bristfälliga. Det tycktes vara sparsamt med sammanhållning och gemenskap mellan grannar. Deltagarna gav även uttryck för missnöje med kommun och fastighetsägare, till exempel när det gäller satsningar på aktiviteter för barn och unga och underhåll i bostadsområdet. Miljöengagemanget skiljde sig mycket mellan deltagarna. Flera uppskattade utbudet av secondhandbutiker, både för möjligheten att handla billigt och miljövänligt - och som lokala mötesplatser. I likhet med centrala Avesta diskuterades bilberoendet i vardagen och brister i kollektivtrafiken.

Samhälle på landsbygden

I By Kyrkby (kapitel 6) uppskattades de vackra omgivningarna, naturen, möjligheten att bo billigt, gemenskapen, engagemanget och det rika föreningslivet. Den lokala skolan upplevdes som en förutsättning för barnfamiljer att bo i By samt för att skapa ett lokalt sammanhang och fungera som mötesplats för invånarna. Deltagarna upplevde att byborna ställer upp och hjälper varandra och att det finns lokala resurser och en drivkraft att genomföra förbättringar. Deltagarna berättade att tillgången till fritidsaktiviteter för barn och unga är begränsad, även om till exempel kyrkan ordnar med kör- och teaterverksamhet. Det är långa avstånd till arbete, skola, aktiviteter och service, vilket gör att många är beroende av bil i vardagen. När det gäller miljö och klimat var deltagarna överlag måna om att leva miljövänligt. I likhet med centrala Avesta och Krylbo diskuterades i By betydelsen av biltransporter, där buss eller cykling inte upplevdes vara möjliga alternativ. Det framkom att flera av deltagarna har påverkats av högre energipriser och därför sett över hur och när man tvättar och diskar samt anpassat uppvärmningen av sin bostad vintertid.

Ungdomarnas perspektiv

Bland ungdomarna (kapitel 7) verkade de flesta nöjda med att bo i Avesta och upplevde att det var en trygg och lugn plats att växa upp på. De upplevde att det finns ganska mycket sport och fritidsaktiviteter men önskade fler saker att göra framför allt kvällstid. Ungdomarna berättade att de flesta går, cyklar eller åker buss till skolan och till fritidsaktiviteter. För dem som bor utanför stan är det en utmaning att bussen inte går på helgerna. Miljö- och klimatfrågor verkade inte vara någon stor fråga för de flesta, men det fanns en medvetenhet om klimatpåverkan från till exempel flygresor och livsmedel. I diskussionerna framkom att matsvinnet var stort på skolan och man efterfrågade bättre vegetarisk mat. När det gäller konsumtion av kläder och prylar framkom att många handlar online och att man påverkas av vad som är trendigt på sociala medier, bland annat när det gäller (flyg)resor och klädkonsumtion. Det framkom att det blivit en trend bland vissa att handla att begagnat, på loppis, secondhandbutiker eller på nätet, särskilt bland tjejer. Ungdomarna

var generellt positiva till tågresa och flera deltagare berättade att familjen genomfört eller planerat tågsemester utomlands.

Förslag på aktiviteter och åtgärder

Utifrån fokusgruppsamtalen med invånare i centrala Avesta, Krylbo och By Kyrkby identifierades ett antal förslag och idéer på aktiviteter och åtgärder som skulle ha möjlighet att bidra till både minskat klimatfotavtryck och förbättrade livsvillkor (kapitel 9). Som exempel på åtgärder för att minska bilberoende föreslogs samordnade leveranser, tryggare cykelvägar, förbättrad kollektivtrafik samt införande av bilfri zon vid skolor. Flera förslag syftade till att stärka gemenskap och social sammanhållning, exempelvis genom att skapa fler mötesplatser, aktiviteter och evenemang för olika målgrupper samt ta tillvara lokala initiativ och involvera de boende för att förbättra sitt bostadsområde. Även informationsinsatser, främjande av delningslösningar och införande av vegetarisk och närproducerad mat i skolan fanns med bland förslagen.

Kommunens möjligheter

I workshopen med politiker och tjänstepersoner konstaterades att många av de åtgärdsförslag som tagits fram i fokusgrupperna var relativt lätta att genomföra och kopplade väl till kommunens egen rådighet. Några åtgärder bedömdes svårare på grund av att de är beroende av andra aktörers insatser eller att de är mycket resurs- eller tidskrävande. Beslutsvägarna i Avesta kommun är korta och nätverken starka, vilket underlättar för genomförandet. Dock kan åtgärderna kräva nya arbetssätt och roller än de etablerade. (kapitel 10).

Skillnader och likheter mellan områden

Resultaten från denna studie visar på både skillnader och likheter när det gäller livsvillkor och konsumtionsmönster i olika typer av bostadsområden. Gemensamt för de områden som studerats var att många människor kämpar med att få ihop det vardagliga livet med jobb, barn och fritid och att detta påverkade deras val av lösningar, exempelvis för vardagstransporter. Både i centrala Avesta och By Kyrkby var det tydligt att mer klimatsmarta val fick stå tillbaka under familjeåren, ofta av praktiska skäl. Skillnader i livsvillkor mellan områdena noterades bland annat vad gäller boendemiljö, tillgång till kultur- och fritidsaktiviteter, inkomst- och utbildningsnivåer samt graden av gemenskap och sammanhållning i lokalsamhället. Sambanden mellan invånarnas livsvillkor och klimatfotavtryck var tydlig på många områden. Boende på landsbygden och i enfamiljshus ger högre klimatpåverkan från transporter och boende. Omvänt är utsläppen lägre för boende i flerbostadshus. Boende i villaområde med högre genomsnittsinkomster har möjligheter att konsumera mera och till exempel åka på flygresor utomlands. Bristande tillgång till kollektivtrafik innebär sämre möjligheter att ta del av kommunens kultur- och fritidsaktiviteter. Studien visar att invånarna har olika förutsättningar och drivkrafter att förändra sin livsstil och sina konsumtionsmönster. De flesta deltagarna i fokusgrupperna visade på hög medvetenhet om klimatförändringarna, men deras engagemang för frågan varierade.

SJU INSIKTER

Denna studie har utgått från förutsättningarna i Avesta kommun, men mycket av den kunskap och metodik som byggts upp är generell och har relevans för andra kommuner och för fortsatt forskning. Många svenska kommuner har liknande utmaningar när det gäller invånarnas klimatavtryck och skillnader i livsvillkor mellan olika bostadsområden. Även de organisatoriska förutsättningarna har ofta likheter, liksom möjligheterna att vidta åtgärder som kan förbättra livsvillkoren och stötta invånarna att förändra livsstil och konsumtionsmönster. Utifrån studien i Avesta och med stöd av resultat från tidigare forskningsstudier presenteras avslutningsvis sju

insikter om hur kommunerna kan arbeta för att stödja invånarna att minska sitt klimatfotavtryck och samtidigt främja god livskvalitet och jämlika livsvillkor (kapitel 11):

1. Kommunen har en nyckelroll

Genom sin breda verksamhet och många kontaktytor med invånare, näringsliv och civilsamhälle har kommunen större möjligheter än någon annan aktör att nå ut till alla invånare och skapa lokala förutsättningar som stödjer en mer hållbar konsumtion, minskade utsläpp och mer jämlika livsvillkor.

2. Klimatsmart och jämlikt – winwin (win-win?)

Åtgärder för att minska konsumtion och klimatutsläpp har ofta positiva effekter även på människors livsvillkor och livskvalitet. Omvänt kan åtgärder för att förbättra livsvillkoren ofta bidra till minskat behov av konsumtion. Det finns få motsättningar mellan mer hållbar konsumtion och förbättrad livskvalitet.

3. Flexibilitet och nytänkande i organisationen

För att kunna arbeta effektivt och långsiktigt mot mål om minskad konsumtion och jämlika livsvillkor kan kommunerna behöva nya arbetssätt och roller och en mer flexibel organisation som stödjer samordning över förvaltningsgränser, som främjar kreativitet och nytänkande och möjliggör ett mer uppsökande arbete för att initiera nya samarbeten.

4. Politiskt mod och handlingskraft

Omställningen förutsätter att människor förändrar vanor och konsumtionsmönster. För att nå målen behöver kommunen våga fatta obekväma beslut som påverkar människors vardag. Politiskt mod kan stärkas av medborgarengagemang och att förändringar genomförs stegvis, där pilotprojekt och tester i mindre skala visar vägen. Åtgärder som initialt upplevs begränsande kan inspirera till nya vanor som förbättrar livskvaliteten.

5. Lokalsamhället som utgångspunkt

Att utgå från lokalsamhället och involvera invånarna i omställningen är ett effektivt sätt att identifiera lokala resurser och behov, generera relevanta idéer och ta fram åtgärder som är anpassade till platsens förutsättningar. Det ger också möjlighet att skapa engagemang och acceptans för förändringar och involvera invånare som kan ta lokalt ansvar och bidra i implementeringen.

6. Medvetenhet om livssituation och livsvillkor

Förutsättningar och utmaningar kopplade till konsumtion och livsstil skiljer sig mycket mellan olika bostadsområden och hushåll och skiftar också genom livet. Med kunskap och förståelse för skillnader och likheter mellan olika grupper av befolkningen knutna till såväl geografi (landsbygd, förort eller centralort) som socio-demografiska aspekter kan åtgärderna anpassas efter medborgarnas olika förutsättningar.

7. Många bäckar små

För att klara omställningen behöver helheten i medborgarnas konsumtion adresseras. Många av de åtgärder som kommunen kan vidta kan framstå som att de var för sig har liten effekt på utsläppen. Dock kan även små förändringar i konsumtionsmönster bidra till norm- och beteendeförändringar som på sikt kan leda till mycket stora och snabba förändringar. Alla insatser behövs.

Kontakt

Har du frågor om studien är du välkommen att kontakta någon av oss som varit med i arbetet:

Stockholm Environment Institute, SEI

Katarina Axelsson, katarina.axelsson@sei.org

Karin André, karin.andre@sei.org

Research Institutes of Sweden, RISE

Stefan Molnar, stefan.molnar@ri.se

Katarina Borg, katarin.borg@ri.se

Avesta kommun

Mirjam Nykvist, mirjam.nykvist@avesta.se

Anna Egelbach, anna.egelbach@avesta.se

Läs hela rapporten från projektet på Avesta.se

[Projektet "Konsumtion, klimaträttvisa och jämlikhet" \(avesta.se\)](http://Projektet%20%22Konsumtion,%20klimatr%C3%A4ttvisa%20och%20j%C3%A4mlikhet%22%20(avesta.se))